

Prethodno priopćenje UDK 159.9:316.774(045)

doi: [10.21464/fi39111](https://doi.org/10.21464/fi39111)

Primljeno: 30. 12. 2018.

Danijela Godinić

Knežija 9, HR-10000 Zagreb
danijela.godinic5@gmail.com

Afirmacija psihološke uloge medija u procesima suvremene zapadne indoktrinacije

Sažetak

Temu psihološke uloge medija u procesima indoktrinacije političkih i korporativnih ideologija u zapadnim društvima pristupljeno je iz više perspektiva. Rad pruža pregled kritičke teorije medija, koja razmatra kako postmoderna propaganda pogoduje nastajanju fenomena 'javnosti' i institucije 'PR-a'. Utvrđeno je da imperativ konzumerizma, koji inzistira na negaciji individualiteta, reproducira tipove osobnosti. Stoga je pojedinac modernog doba depersonalizirana individua koja je za konstrukciju svoje zbilje ovisna o medijima, političarima i oglašivačima te relativno novijim akterima – influencerima. Razmatra se kako kolektivni entiteti, sačinjeni od heterogenih pluralističkih institucija, mogu postati jezgra socijalnog 'pathosa'. Rad nastoji dekonstruirati neke aspekte odnosa privrede, politike i medija te načina na koji se propagandnom retorikom utječe na psihu pojedinca i zajednica.

Ključne riječi

javnost, politika, mediji, kapitalizam, propaganda, odnosi s javnošću, ideologija, filozofija medija

Uvod

Prema Karlu Marxu, *ideologija* je nadgradnja koja korespondira s bazom zasnovanom na relacijama proizvodnje. Distorzija nije rezultat izravnog obmanjivanja, već prije učinak djelovanja dominantnih društvenih veza na svijest pojedinaca kojih je on nesvjestan.¹ Ideologija obuhvaća sferu reprezentacija unutar kojih se proizvodi krivo prepoznavanje, prividna determinacija, umišljena veza s uvjetima egzistencije. Na svijest potlačenih klasa se, prema tome, utjecalo putem sredstava mentalne proizvodnje u vlasti dominantne klase, a ovakav je koncept ideologije izravno vezan uz medije kao sredstva posredovanja i moguće ga je testirati na primjeru kako komunizma i nacionalsocijalizma tako i demokracije. Vezuje se uz probleme prirode društvene kontrole koja se provodi medijima, danas poglavito onih koji su u vlasništvu privatnih korporacija. Uz to, čini se da mediji izravno participiraju u formaciji apstrakcija poput fantazmične 'javnosti' i takvih institucija poput 'odnosa s javnošću'. U postmodernom konzumerističkom društvu, gdje je imperativ negacija individualiteta, ovakav je 'shizoidan' odnos moguće održavati ako

1

Tony Bennett, »Theories of the media, theories of society«, u: Tony Bennett i dr. (ur.),

Culture, Society and the Media, Routledge, London, New York 1998., str. 45.

se zaboravi da su te općosti konzekvenca ljudske intervencije, pa ih se počne doživljavati kao neki prirodni poredak.

Postmoderni konzumeristički kapitalizam raskida s tradicijom, on je prijetolnica semiotičke demokracije i masovnih medija. Unatoč segregaciji, ono što transhistorijski predstavlja ideološku predispoziciju je, čini se, kolektivna amnezija karakterizirana obranom misaone i diskurzivne represije koja, slijedeći u originalnijoj formi tendencije frankfurtovaca, ponovno u prvi plan dovodi mogućnost frojdomarksizma. Zato je nužno za potpuniju psihoanalitičku evaluaciju dosega, koncepata i problema socijalne konstrukcije zbilje modernog društva primijeniti uvide teoretičara Frankfurtske škole.

»Konzument mora biti kontinuirano zaveden u nezasitnoj potrazi za zadovoljstvom. Međutim, ako je njegova zaboravljivost, ili barem distrakcija, komponenta ove kontinuirane sedukcije, onda se represija može vratiti u izmijenjenoj formi. Ekonomski determinirana potraga za zadovoljstvom može zahtijevati represiju ega kako bi se odbacile iz svijesti one sociološke zbilje i početan osjećaj svijesti koja bi pokvarila zadovoljstvo konzumacije.«²

Podbačajem komunizma, mnogim se analitičarima primamljivom učinila ideja ishitrenog odlaganja Marxove teorije u historijsku riznicu pod paravanom da je riječ o tradiciji ispitivanja društvenih i psiholoških uvjeta kapitalizma koja je znatno zastarjela. Međutim, recentniji radovi s područja psihoanalize pokazuju da bi upravo Marxova analiza mogla pružiti ključni uvid u narativ suvremenog fetišizma robe. Nedoumice uz koje se vezuje postmodernizam – posebice u teoriji psihološke dinamike koja represiju, u najboljem slučaju, smatra graničnim slučajem psihoanalitičke discipline – tiču se toga kako primiriti zadovoljstvo, kao pandan represiji, ono što je sustavno potrebno modernoj kapitalističkoj nezasitnoj mašineriji. Primjerice, Billing u svom *Fetišizam robe i represija* navodi:

»Dok je ovdje prije riječ o sedukciji subjekta u svrhu distrakcija, subjekt manipulacije takoreći voljno je ili društveno motiviran za primjenu ovog manevra. S obzirom na to da se same vještine represije socijalno potječu, bez dodatnog utemeljenja bile bi te prakse teorijski inducirane na individualne motivacije.«³

Time se hoće reći da tranzicija naglaska s proizvodnje kod ranog, marksovskog kapitalizma na prioritet komodizacije i konzumerizma u kasnom kapitalizmu ne znači *ipso facto* da je Marxovo tumačenje zastarjelo. Danas se naširoko veliča modus konzumiranja novih disruptivnih medija, koji podrazumijevaju konzumaciju tekstualnih, audio i video sadržaja. Analitička separacija kojom se negira podobnost marksizma u kasnom kapitalizmu naglašava primat studije konzumacije, no ono što autori poput Baudrillarda, Jamesona i Fiskea čini se previđaju jest da onaj instantni i prividno omnipotentni internet omogućen elektroničkim mrežama podrazumijeva i infrastrukturu, a ona će uključivati elektroničke komponente, tvornice i najrelevantnije, moment fizičke proizvodnje kao svog podrijetla. Budući da se proizvodi ne stvaraju *ex nihilo*, čini se da su novi kritičari oni kojima kategorički izmiče važnost Marxova djela za koherentnu kritičku analizu moderne konstrukcije socijalne zbilje – svojevrsna represija, koja se očituje u procesu poricanja proizvodnje, a koja se izravno nadovezuje na psihoanalitički koncept obrane potiskivanjem (u nekim slučajevima i neurotskim simptomima kao težištima vezivanja emocionalnog naboja uznemirujućih misli na nove asocijacije), danas je na snazi kao i tada. Ovdje do izražaja dolazi funkcija kreatora javnog mnijenja: u kasnom je kapitalizmu neograničena proliferacija informacija intendirana perpetuiranju ‘zauzetosti’ i generalnom skretanju pažnje, što se izvršava pomoću divergentnih alata, od medijskog spektakla pa sve do rutinizacije potiskivanja

osnaženog mobilizacijom kolektivne amnezije, koja će zavisiti o obuzdavanju svijesti intenziviranom vođenjem ispraznih konverzacija.

Na državnoj i nacionalnoj razini, moglo bi se činiti kako je motivacija za nadzor i oblikovanje ponašanja nesvjesna, no psihologija i psihoanaliza desetljećima razvijaju sad već obimni teorijski i hermeneutički korpus i diskurs namijenjen upravo tumačenju postupaka koji svakodnevno neopaženo prolaze »ispod radara«. Sistematska akademska studija masovne psihologije otkriva impresivne potencijale vladanja društvom posredstvom manipulacije nesvjesnim asocijacijama, simbolikom, retorikom i repeticijom. Slične analogije iznio je Freud, povezujući kompulzije modernog neurotičnog ili dogmatičkog ponašanja s korespondentnim kompulzijama u plemenima i primitivnim društvima.⁴ Znanstveno su tematici »kolektivnog uma« ili »masovnog nesvjesnog« svojevremeno pristupili Wilfred Trotter, Gustav Le Bon, Carl Gustav Jung, Wilhelm Reich, Ronald David Laing i Herbert Marcuse,⁵ a zatim je njihove spoznaje pragmatički aplicirao začetnik profesije odnosa s javnošću, Edward Bernays.⁶ Zajednička impresija ovih autora insinuira da je grupna formacija – državna, nacionalna, religijska, sindikalna, stranačka itd. – mentalno karakterizirana na taj način da odbacuje racionalnu argumentaciju te reagira impulzivno i emocionalno. Istraživanja su iznjedrila skandaloznu i revolucionarnu misao – ako zahvatimo mehanizme kolektivnog uma, možemo provizorno modificirati, korigirati i usmjeravati *modus operandi* ovih socijalnih konstrukcija. U ovakvim kontekstima mediji igraju središnju ulogu usklađivanjem vijesti te propagandom i komercijalizacijom probranih ideja.

»Kao što razvoj najnaprednijih ekonomija podrazumijeva sukob između različito definiranih prioriteta, tako se i unutar totalitarnih, državno-birokratskih oblika ekonomskog upravljanja, kao i u zemljama u kolonijalnom ili polukolonijalnom položaju, javljaju izrazito divergentni oblici proizvodnje i vlasti. Primjenjujući kriterije koji se pokazuju prikladnim, spektakl je u stanju

2

Michael Billig, »Commodity fetishism and repression: Reflections on Marx, Freud and the psychology of consumer capitalism«, *Theory & Psychology* 9 (1999) 3, str. 313–329, str. 320–321.

3

Ibid., str. 326.

4

Freud povlači paralelu između neurotičnog simptoma koji se temelji na regresivnom mehanizmu magičnog mišljenja kakvo je i dalje prisutno u nekim neciviliziranim društvima, što se kroz historiju očitivalo vjerovanjem u prožetost duhovima, sakralna imena, tabue, kontroliranje vremenskih uvjeta i tuđeg ponašanja itd. Za ovu raspravu, vidi: Sigmund Freud, *Totem und Tabu: einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker*, Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main 1991.

5

Usp. teoriju kolektivnog uma i kolektivnog nesvjesnog kod: Gustave le Bon, *Psihologija gomila*, preveo Ivan Lulić, Globus, Pravni fakultet, Zagreb 1989.; Carl Gustav Jung, *Čovjek i njegovi simboli*, preveli Marija Salečić, Ivan Salečić, Mladost, Zagreb 1987.; Ronald

David Laing, *Podijeljeno ja. Politika doživljaja*, Nolit, Beograd 1977.; Herbert Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije. Rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva*, prevela Branka Brujić, Veselin Masleša, Sarajevo 1968.

6

Koristeći se Freudovom analizom nesvjesnog, Bernays je razvio pristup koji su Lippman i Chomsky nazvali u demokraciji 'proizvodnjom pristanka'. Bernays je predsjednike i političare savjetovao o upravljanju masama bez njihova znanja, apeliranjem na nesvjesni dio uma, pomoću čega je moguće oblikovati javno mnijenje u bilo kojoj sferi, bez obzira hoće li to biti na korist ili štetu naroda. General Electric, Procter & Gamble, American Tobacco Company, CBS i Calvin Coolidge samo su neki od njegovih klijenata. Kako bi povećao prodaju za Chesterfield, na uskrstnoj paradi 1929. godine iscenirao je demonstraciju gdje su poznata ženska lica, modeli i filmske glumice, zapalile cigarete da bi demonstrirale emancipaciju, nazivajući ih »bakljama slobode«. Za više informacija, vidi: Edward Louis Bernays, *Propaganda*, H. Liveright, New York 1928.; te na dokumentaristički biografski uradak: *The Century of the Self* (Adam Curtis, 2002.).

te suprotnosti prikazati kao potpuno različite društvene sisteme. Ali, u stvarnosti, to su samo posebni sektori, čija je suština potpuno uključena u globalni sistem koji ih obuhvaća u jedinstveno kretanje, koje je cijelu planetu pretvorilo u oblast svog djelovanja: kapitalizam.«⁷

Ideologija koja kapitalizam prezentira kao nužnost stvar je propagande, koja se od Bernaysa i Creelova odbora rafinirala i modernizirala sukladno razvoju novih znanstvenih i tehnoloških instrumenata, previjene kao njihova dominantna racionalizacija. Prema Laschevoj kritici demokracije, masovni mediji ne uništavaju slobodu u tolikoj mjeri;

»... diseminiranjem autoritativne ideologije patriotizma, militarizma i submisije, kako to mnogi kritičari ljevice pretpostavljaju, već uništavanjem kolektivnog pamćenja, zamjenjivanjem odgovornog autoriteta novom vrstom sustava, i tretiranjem svih ideja, svih političkih programa, svih kontroverza i nesporazuma jednako vrijednima, jednako zaslužnim pažnje, i stoga jednako nekonzekventnim i zaboravnim.«⁸

U modernim liberalnim društvima, propagandna je tehnika suptilnija i većim se dijelom oslanja na naglašavanje jednakosti i promoviranje apstraktnih tvorevina kojima se pojedince ujedno nastoji obuhvatiti i deprivirati subjektiviteta.⁹ Doduše, identifikacija s autoritetom se ne odvija u sferi povezivanja s deificiranim vođom kao u režimima 20. stoljeća, ali funkciju preuzima *javnost*, *mirage* kojim se nastoje asimilirati svjetonazori mnoštva kojega je svatko član, no ne postoji ni jedan pojedinac koji bi pod tom apstrakcijom izravno mogao biti identificiran. Sličnog je mišljenja, moguće, bio i Lippman kada kaže:

»Teorija popularne vlade počiva na uvjerenju da postoji javnost koja određuje tijek događaja. Držim da je ta javnost puki fantom. Ona je apstrakcija. Javnost, kako ju ja vidim, nije fiksirano tijelo pojedinaca. Ona se sastoji samo od onih osoba koje su zainteresirane za probleme i mogu utjecati na njih podupiranjem ili oponiranjem.«¹⁰

Riječ je o vrsti pojmovne mašinerije za legitimaciju masivne represije koja se izvršava putem izvještačenih simboličkih subuniverzuma čija je današnja uloga ne samo da ekspliciraju nego i da učvrste pervazivni konzumerizam i postuliraju adekvatne »terapeutičke« metode za svakog devijanta čija zbilja egzistira kao prijetnja općeprihvaćenog univerzuma.¹¹

»Samozadovoljno pristajanje na status quo može koegzistirati i s čisto spektakularnim oblicima pobune: samo nezadovoljstvo postaje roba čim ekonomija obilja razvije kapacitete za preradu te naročite sirovine.«¹²

Mediji koji se koriste u ovu svrhu su heterogeni, sukladno članovima raznorodnih publika kojima se obraćaju. Ovaj je problem posebno naglašen u predizbornim kampanjama kada se debatira o pitanjima npr. migranata, religije i regulacije tržišta dok se istovremeno širi kapitalizam i učvršćuje privatno vlasništvo pri podupiranju velikog biznisa, u obliku prokalkulirane političke retorike koja apelira na privatni interes mikropoduzetnika ili malih industrijskih pogona. Kroz ove se instance provodi učvršćivanje makroekonomskog društvenog poretka osnaživanjem i potvrđivanjem njegove mikroekonomske instance.

Posebice kada je riječ o individui *en masse*, na njegovu je psihu na nesvjesnoj razini posredstvom repetitivnog preuvjeravanja, retorike i manipulacije moguće utjecati do te mjere da dolazi do evidentnih alternacija u subjektivnoj sferi, tzv. superstrukturi. Pojedinac se uvijek afirmira u intrapersonalnom i interpersonalnom polju, što će reći, aktivno dijalektički respondira na diskurs i govornika, pa i onda kada je taj govornik korporativni entitet reprezentiran *medijem*. Međutim, važno je od pojedinca i mase razlikovati *javnost*. Javnost nije specifična individua, asocijacija, sindikat ili nacija – premda potonji

pluralistički savezi mogu konstituirati javnost – nije ju moguće detektirati, izdvojiti i identificirati. U tom smislu, javnost je iluzija – nusprodukt bića medija. Javnost je fantom, tvrdi Lippman:

»Moderno društvo nije vidljivo nikome, niti je inteligibilno kontinuirano i kao cjelina. Jedna sekcija je vidljiva drugoj, jedan niz aktova je inteligibilan jednoj grupi a drugi onoj. Čak i ovaj stupanj odgovornog razumijevanja moguće je postići jedino razvojem opsežnih i kompleksnih istraživačkih tijela.«¹³

Kao veliko nerealno ništa, kada se obraća sebi, ona njeguje nepostojeći odnos sa samom sobom. Ovakva manifestacija evidentna je u shizoidnim jedinkama – participacija u stvarnim okolnostima i dijalogu s realnim svijetom ustupa mjesto tendenciji individue da se izravno bavi isključivo vlastitim mentalnim objektima. Dijalog je iluzoran, a diskurs jednostran.¹⁴

Zašto Marx i psihoanaliza? Zato što pomnije ispitivanje genealogije debata o socijalnoj konstrukciji, posebice na sveučilištima u Americi na kojima je do 1950.-ih vladala radikalna politička represija, iznosi na vidjelo kako je sve što je imalo prizvuk i pretenziju društvenog utjecaja na iole objektivnu, a poglavito racionalnu aktivnost, s prezirom se odbacivalo kao dogmatični marksizam.¹⁵ To se odnosi i na obimni znanstveni korpus socijalne psihologije i na

7

Gi Debor [Guy Debord], *Društvo spektakla*, preveo Aleksa Golijanin, anarhija/blok 45, Beograd 2017., str. 20.

8

Christopher Lasch, »Mass culture reconsidered«, *Democracy* 1 (1981) 4, str. 7–22, str. 19.

9

Primjerice, gotovo ideološka verzija jednakosti za sve, koja je genuino jednakost samo za određenu zajednicu, određenu teritorijalno ili kulturološki, poput raznih nacija, rasa ili kultura, s inklinacijom obuhvaćanja pojedinaca u ove apstraktne formacije bilo identifikacijom, bilo u opoziciji s drugim grupama koje se a priori smatraju neprijateljskim. Za diskusiju, pogledati poglavlje »Mi i Oni« u: R. D. Laing, *Podijeljeno ja*. Usporediti s raspravom o liberalnim totalitarnim metodama demokratske Amerike u: Noam Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima, Zagreb 2003. Za detaljniju kritiku iluzorne ravnopravnosti pogledati: C. Lasch, »Mass culture reconsidered«.

10

Walter Lippman, *The Phantom Public*, Transaction Publishers, New Brunswick, London 1993., str. 67.

11

Prema Bergeru i Luckmannu, simbolički univerzumi predstavljaju korpus teorijske tradicije te integriraju različite provincije značenja i obuhvaćaju institucionalni poredak u simboličkom totalitetu. Oni su isključivo vezani uz legitimaciju dominantnog sistema. Za više informacija, vidi: Peter L. Berger, Thomas

Luckmann, *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*, preveo Srđan Dvornik, Naprijed, Zagreb 1992.

12

G. Debor [G. Debord], *Društvo spektakla*, str. 21.

13

W. Lippman, *The Phantom Public*, str. 32.

14

Poseban dodir koji eksplicitno naglašava shizoidnu strukturu ličnosti i egzistencije nalazimo u Camusovoj prozi, koja na interesantan način doprinosi indiferentnim i gotovo otuđenim stilom pripovijedanja koji omogućava naratoru i glavnim licima njegovih djela da situaciju u kojoj se nalaze gledaju nepristrano i bez prevelikog osobnog angažmana, dosuđujući ju s oštrim i detaljnim deskripcijama, rekli bismo, gotovo automatski i mehanički, pa se ponekada čini kao da nositelj radnje depersonalizira ne samo društvo i odnose s drugima nego i sebe samoga. Ovo je izvrsna demonstracija kako stanja modernog čovjeka, tako i odnosa koji javnost putem vlastitih fantoma – odnosa s javnošću i medija – sa sobom održava.

15

Sardar, raspravljajući o socijalnoj konstrukciji i političkoj i akademskoj atmosferi nakon *Projekta Manhattan* u svijetlu sve veće sumnje u objektivnost i 'nevinost' znanosti, piše: »U Sjedinjenim su državama 1950-te godine predstavljale razdoblje prave političke represije. Na američkim sveučilištima vladao je pravi teror; kad bi neki 'Unamerican Activities Committee' pritisnuo poslodavca moglo se dobiti otkaz ili pasti žrtvom bez ikakve nak-

tradiciju psihoanalitičkog izučavanja mentalnih poremećaja. U suvremenom društvu, postmoderni kritičari s marksizom postupaju drukčije. Oni ne tvrde da je on lažan, već da je naprosto neprimjenjiv na kasni kapitalizam:

»Možda je Marxova analiza fetišiziranih roba ograničena time što je previdio raspon u kojem se robe, kao i sam društveni poredak, ne samo socijalno proizvode već i konzumiraju. Danas, kao analitičari i konzumenti analize, suočeni smo s izazovom da zaboravimo proizvodnju, a ne konzumaciju. Postoje i drugi teorijski izazovi. Poziva nas se da zaboravimo Marxa – ili barem, da ga uručimo prošlosti.«¹⁶

Stoga, ako imamo razumjeti taj protest, onda valja razmišljati u terminima njegovog značaja, koji bi bio znatno irelevantniji da se u pozadini takvog diskursa nije nazirao svojevrsan strah od istine. Nadalje, u suvremenoj je liberalnoj analizi uputno kroz svježije uvide re-evaluirati marksističke postulate, a zatim ispitati njihovu održivost u svijetlu postmoderne.

I. Uloga medija u kreiranju iluzije jedinstva

I. I. Razvoj tipizacija i kvazi-unifikacija kao prepreka u razvoju liberalnog pluralizma

Pojedinac modernog doba ne samo da je depersonaliziran i ukotvljen u mehanički sistem hiperprodukcije nego je naše doba usavršilo psihološku obranu disocijacije do te mjere da smo kreirali profesiju PR-a – odnosa s javnošću – prominentnu metodu samozavaravanja koja nas ujedno unificira i devastira, pozicionirajući nas na samu marginu abnormalnosti.

»Mediji su u mogućnosti kreirati takvu apstrakciju ‘javnost’, koja se sastoji od nerealnih pojedinaca koji nikad nisu niti bi ikada mogli biti ujedinjeni u stvarnoj situaciji ili organizaciji – no ipak se drže zajedno kao cjelina.«¹⁷

Mi na ‘irealnoj’ razini reproduciramo fantaziju onipotentnosti.¹⁸ Neki oblici suvremene tehnologije kao ultimativnog medijskog dostignuća promiču iluziju sveprisutnosti – instantnost novih medija i virtualne realnosti krajnji je konzumeristički produkt koji obećava možda i dublju ekstazu od one koju nam pruža religijsko iskustvo kakvo omogućava transcendiranje svjetova. Ideja jedinstva savršeno je konzistentna i može koegzistirati s postojećim kapitalističkim sustavom. Naime, ona se samo apsorbira u aparat i postaje još jedan proizvod. A kada mediji u vlasništvu korporacija i privatnih kompanija na sebe preuzmu ulogu moralne instance – cenzora i super-ega – relativno je jednostavno manipulirati emocijama i budućim akcijama, što će reći, ne samo distorzirati već i po želji dalje formirati sliku svijeta.

»Demokracija se kao politički poredak vazda prakticirala na teritorijalno ograničenom prostoru, odnosno u društvenoj zajednici ograničena opsega, kao što je to bio grčki polis u antičkome dobu te nacionalna država u modernoj eri liberalne demokracije. Globalizacija, nasuprot, promovira nenacionalne, odnosno nad-nacionalne ustanove i zajednice s prekograničnim odnosima u gospodarskoj, kulturnoj, kao i u svim ostalim sferama društvenog života. (...) Drugim riječima, teritorijalistička državo-centrična narav tradicionalne liberalne demokracije postaje neadekvatna u suvremenom globaliziranom svijetu u kojemu su društveni, politički i financijsko-gospodarski odnosi bitno određeni nadteritorijalnošću. (...) U praksi, međutim, postsuverenistička vladavina, koju nudi globalizacija i zagovara neoliberalni globalizam, pokazuje se neprijeporno manje demokratskom nego što je to vlast na nacionalnoj razini u suverenoj državi.«¹⁹

Konzekventno, spektakularna propaganda je dvodimenzionalna: s jedne strane, posreduje nam se fantastična ideja kako smo svi mi jedna svjetska zajednica dok su, s druge strane, globalni masovni mediji omogućili šire temelje medijacije. Stoga se sada populistička i konzumeristička propaganda ne diseminira samo lokalno nego je znatno dalekosežnija.

Nekoć, u vrijeme antike i doba prosvjetiteljstva, naglasak je bio na velikom i odvažnom pojedincu, kojem se povjeravala vlast. Koncentriranje moći u jednoj osobi omogućavalo je ambivalentnu psihodinamiku štovanja i zavisti. Ako bi se i ogriješio o narod, suveren je imao biti svrgnut.²⁰ U antičkom dobu, doslovno je bilo moguće vladaoča revolucijom detronizirati. To je moguće jedan od principijelnih nedostataka modernog društva. Kapitalizam nas osiromašuje i čini nezadovoljnim, no to je nezadovoljstvo nemoguće kanalizirati, posebno u kvazi-demokraciji. To će reći, ako smo svi jednakopravni, onda ne ustupamo prostor ambivalentnoj psihodinamici štovanja i zavisti. Možeš svrgnuti pojedinca, no u liberalno-demokratskom društvu ne možemo svrgnuti apstraktni, supervenijentni proces – nas, javnost.

»Grupa ne može postati entitet odvojen od ljudi, ali ljudi mogu obrazovati obruče da opkole druge ljude. Obrasci u vremenu i prostoru, njihova relativna trajnost i krutost, nikada se ne pretvaraju u prirodni sistem ili hiperorganizam, mada se može razviti fantazija i ljudi mogu početi živjeti od fantazije da je relativna trajnost obrazaca, i obrazaca u vremenu-prostoru ono za što moraju živjeti i umrijeti.«²¹

McLuhan u svojoj knjizi *Razumijevanje medija* iznosi detaljnu deskripciju načina na koji vrući mediji mehaničke, ujednačene i repetitivne vrste djeluju disruptivno i trajno mijenjaju tradicionalne socio-političke hijerarhije. Novac, tisak i elektricitet će konzistentno diktirati uvjete državne ekonomije, politike i uloge medija.²² Naime, razvoj željeznice zasigurno je doprinio razvoju

nade. (...) Sama upotreba riječi 'socijalan' imala je značenje 'socijalistički', što je bilo jednako 'komunjara'. (...) Sve ono što je makar neznatno odisalo društvenim utjecajem na znanost ili znanstvenike Koyré je agresivno odbacio kao 'marksističko'. « – Ziauddin Sardar, *Thomas Kuhn i ratovi znanosti*, prevela Ljerka Pustišek, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001., str. 19–20.

16

M. Billig, »Commodity fetishism and repression«, str. 326.

17

Søren Kierkegaard, *The present age / Of the difference between a genius and apostle*, preveo Alexander Dru, Harper Torchbooks, New York 1962., str. 15.

18

Pod terminom *irealan* ovdje se misli na simboličku razinu na kojoj se fundira svaka psihološka obrana namijenjena prezervaciji fantazije jedinstva. U svom metaforičkom kontekstu, svaki je poremećaj smislen i hermeneutički dostupan analitičarevoj interpretaciji. Prvobitno infantilan osjećaj jedinstva s majkom, koji bi se u normalnom stadiju raspada edipovog kompleksa trebao dezintegrirati, ostaje prisutan u psihološkim poremećajima. Stoga se narcistička tendencija »ja sam savršen i sve je dio mene« može prevesti i na čitavu društvenu formaciju, koja posredstvom masovnih medija održava ovu ideaciju irealno zadovoljenom u ponovnom uspostavljanju jedinstva s prvotnim objektom, sada na simboličkoj razini identifikacije s globalnom zajednicom. Taj tip nalazimo u različitim neu-

rozama i psihozama, koje je sve moguće prevesti u sličnim terminima. Otuda tendencija da se na zajednice povremeno i na zapanjujuće postupke referira kao na paranoidne, narcisoidne ili čak i psihotične. U logici znanosti, na univerzalni kondicionalni iskaz referira se kao na 'irealno' zadovoljen kada objektivno ne postoji antecedans implikacije koji zadovoljava kondicional. Stoga se sa zakonom postupa 'kao da bi bio zadovoljen ukoliko bi postojao objekt na koji se odnosi'.

19

Mislav Kukoč, »Između ideala i stvarnosti: demokracija od antike do globalizacije«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018) 4, str. 889–898, str. 894, doi: <https://doi.org/10.21464/fi38416>.

20

U antičkim je politeističkim društvima bila izražena identifikacija funkcije poglavice i njegovih anatomskih kretnji kojima se magijski pripisivala 'moć manipuliranja vremenom i plodnošću', pri čemu se vladara usmrćivalo prvim nastupom nepovoljnih uvjeta. U zrelijoj fazi specifičnog društva, funkcija je postala u većoj mjeri simbolička. Freud u svom spisu *Totem i tabu* pruža detaljniju historijsku deskripciju ritualnog svrgavanja vladara kao neurotične figurativne iteracije »prvotnog« ocebustva.

21

R. D. Laing, *Podijeljeno ja*, str. 258.

22

Za više detalja, pogledati: Marshall McLuhan, *Razumijevanje medija: mediji kao čovje-*

industrijskih gradova i efikasnom uspostavljanju diplomatskih i trgovinskih međunarodnih odnosa. Lasch piše:

»Iz ove perspektive, masovne medije nije potrebno vidjeti kao sredstvo za buržoasku ideologiju ili čak sredstvo kroz koje buržoaski propagandisti i oglašivači manipuliraju javnim mnijenjem već kao sistem komunikacije koji sistematski potkopava samu mogućnost komunikacije i čini sam koncept javnog mnijenja anakronističnim. Ovdje leži ključna istina u Marshall McLuhanovom diktumu da je medij poruka. Ne da određene tehnologije automatski determiniraju sadržaj komunikacije ili da je pojava televizije okončala linearno mišljenje. Poanta nije da tehnologija vodi društvenoj promjeni ili da je svaka socijalna revolucija nastala iz revolucije sredstvom komunikacije, već da masovna komunikacija, kao pokretna traka, samom svojom naravi osnažuje koncentraciju moći i hijerarhijsku strukturu industrijskog društva.«²³

Na ovaj je način mobiliziran cijeli državni aparat i skup masovnih medija za educiranje i socijaliziranje obrazovanog i neobrazovanog građanstva i suzbijanje kritičizma, čime se dolazi do doktrine o dvostrukoj istini. Ta dvostruka istina još dozvoljava postojanje kritičke misli samo na marginama političkih i medijskih profesija; gdje je istinita svijest sankcionirana tako što joj se odriče relevantnost, ono što ona proriče etiketira se kao teorija zavjere, a sve sporno što oponira postojećem poretku i što se tamo izražava bit će sutra prezreno i odbačeno u »relevantnim medijima«.

»To je jedan od načina na koji se vlast brani – nazivajući bilo koju kritičku analizu institucija teorijom zavjere. Nazivamo li je tako, ne moramo obraćati pozornost na nju.«²⁴

To je liberalna metoda demokracije kojoj nedostaje mogućnost legitimiranog nasilja nad građanima, koja je široko na raspolaganju u totalitarnim državama, pa ima sofisticiranije metode kontroliranja mišljenja.

»Formiranje mišljenja možemo pratiti od početaka zemlje, a ona su poprimila novi oblik kada su društvena i politička prava stečena – ne odobrena. To su vrlo dobro razumjeli 'stručnjaci za manipulaciju'. Jedan od osnivača moderne industrije za odnose s javnošću, Edward Bernays, podsjetio je svoje saveznike da s 'univerzalnim pravom glasa i univerzalnim školovanjem čak i građanska klasa strahuje od običnih ljudi, jer je narod obećao postati kraljem' – tendencija koju je industrija nastojala obrnuti novim metodama 'da bi oblikovala mišljenje naroda'.«²⁵

Primarna funkcija medija u svojoj idealnoj, neiskvarenoj formi očitovala bi se u pravovremenom, nepristranom i točnom izvještavanju u ime 'javnog interesa'. Međutim, praksa prikazuje kako ovo nije uvijek slučaj te afirmira ovisnost medija o ekonomskim politikama država, gdje informacija nije nezavisna valuta. Primjerice, prilikom obilježavanja godišnjice medija, rumunjski su političari izrazili potporu za misiju medija da djeluju za interes i u ime naroda. Međutim, upravo je u Rumunjskoj premijer Victor Pote odbio odgovoriti na pitanja novinara o svojim odlukama, tvrdeći da medijske institucije u kojima su ti novinari zaposleni nisu platile porez državi. Ova apsurdna situacija eklatant je primjer da je u političkoj igri, kada je na kocki javni interes, pravo na informacije subdeterminirano poreznim obvezama.²⁶

Kreiranje monstura suvremene »demokratske nacije«, nadalje javnosti, zaštićeno je od originalne participacije individue – dok se promiče bremenita simbolička iluzija jednakopravnosti, uniformnosti i udruženja, metaproces niveiranja popločava put krajnjoj paralizi – potpunoj indiferentnosti.

Kaže Kierkegaard, anticipirajući još u 19. st. ono što je na snazi i danas, pojedinac koji nivelira je sam obuhvaćen procesom pa dok se čini da sebično zna što čini, možemo reći za ljude *en masse* da to ne znaju jer kako kolektivni entuzijizam proizvodi višak, tako analogno i zaplijenjena neodgovornost inducira višak, a to je upravo ono supervenijentno sredstvo koje masi pruža trenutnu, sebičnu vrstu gratifikacije kada bez straha može ispoljiti svoje destruktivne nagone.

»Činjenica da nekolicina ljudi ujedinjena zajedno ima hrabrost suočiti se sa smrću ovih dana ne znači i to da svaki od njih, zasebno, ima hrabrost, jer čak i više od smrti, pojedinac se boji osude i protesta refleksije usmjerene na njegovu želju da nešto sam riskira. Pojedinac više ne pripada Bogu, sebi, svojim voljenima, svojoj umjetnosti ili svojoj znanosti, on je svjestan pripadanja u svim stvarima apstrakciji kojoj je podložan po refleksiji, baš kao što *self* pripada državi.«²⁷

I. II. Propaganda u političkoj i ideološkoj indoktrinaciji

Konstrukcija ustanovljenog mišljenja o 'zdravo za gotovo' opće prihvaćenog zbilji kao vrhovnoj, objektivnoj slici svijeta koju na aproksimativno sličan način doživljavaju i drugi, svakodnevno se učvršćuje posredstvom masovnih medija, primjerice, potvrdom novinara, TV voditelja i radijskih izvjestitelja. Političare i intelektualce, kao svojevrzne pripadnike zajednice respektabilnih stručnjaka, pojedinci u velikoj mjeri upotrebljavaju kao orijentir za artikulaciju vlastitog mišljenja po pitanju aktualnih problema, bez da se na umu ima da oni autoritet ne uživaju u tolikoj mjeri zahvaljujući posjedovanju neke ultimativne istine, već prije radi ezoterične naravi svoje ekspertize koja sve većom specijalizacijom i formalizacijom govora javnosti postaje nerazumljiva. Kada neka zajednica uživa privilegiju da je sama sudac vlastitih proizvoda, onda se ona *ipso facto* nameće kao 'kvalificiranija', a time i mentalno reprezentira kao predvodnik javnog mnijenja. U modernom društvu, pojedinci su za konstrukciju svoje zbilje ovisni o poslodavcima, vladi, službama za javno obavještanje i poznanicima. Prema imperativu konzumerizma, namjesto razuma, čovjeku su dani editorijali s oglašivačkim sloganima, falsificiranim znanstvenim podacima i trivijalnost šund literature i tabloida. U tom se nazire Marcuseov jednodimenzionalni čovjek, puki *imago* ljudskog bića, to je Kierkegaardov impotentni individuum zarobljen okovima refleksija, a bez originalnih ideja.

Originalnost je naime, prema Bergeru i Luckmannu, izravna konzekvenca neuspjele primarne ili sekundarne socijalizacije, dakle, konzekvenca neuspjeha da se identificira s općeprihvaćenom zbiljom. Zahvaljujući parcijalno ljudskoj idiosinkraziji, parcijalno moguće divergentnim interpretacijama zbilje kojima je pojedinac tijekom svoje biografije bio izložen,²⁸ do revolucije dolazi kada je sistem toliko ispunjen anomalijama da već i javnost uviđa apsurdnost postojećih struktura. Kada sistem zastrani, nositelji nove, originalne paradigme upravo su oni koji ili još nisu bili ukotovljeni u sustav ili su već počeli artikulirati divergentni poredak alijenirajući se od postojećeg. Što će reći, kada je taj proces na djelu, oni se već nalaze na marginama.

kovi proizvedeci, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2008., str. 26. McLuhan iznosi opservacije Robert Theobalda s obzirom na prijelaz iz patrijarhalnih u matrijarhalne oblike vlasti kod australskih domorodaca, koji su izravno potencirani uvođenjem medija čelične sjekire među plemenske žene.

23

C. Lasch, »Mass culture reconsidered«, str. 19.

24

N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 45.

25

Ibid., str. 60.

26

Za detaljniju analizu vidi: Xenia Negrea, »Public Interest, Procedural and Discursive Limitations«, *Social Sciences and Education Research Review* 2 (2015) 1, str. 33–41.

27

S. Kierkegaard, *The present age*, str. 11.

28

Pripadniku aristokracije može posredovati »zbilja« njegove klase, no ukoliko je 'značajni drugi' odgajatelj pripadnik drugog klasnog ili etničkog statusa, djetetu se prezentira intersekcija dvaju različitih svjetova, od kojih jedan ili drugi može biti pounutren, ili napose, može se vlastitim potencijalom kreirati neki treći.

Odnosi s javnošću, oportunistički *mirage*, postali su kompleksni i razgranati do te mjere da se profesija separirala od svojih ranijih formi unutar poduzeća te postala zasebna, impozantna i profitabilna industrija. Propaganda je »legitimna djelatnost« esencijalna za progres svih ekonomskih disciplina, od politike, financija i proizvodnje do obrazovanja, tvrdio je Edward Bernays:

»Moderna propaganda je konzistentan, trajni napor da se kreiraju ili oblikuju događaji koji će utjecati na odnose koje javnost ima prema poduzeću, grupi ili ideji. Praksa kreiranja okolnosti i kreiranja slika u umovima milijuna ljudi vrlo je uobičajena. Gotovo nikakav važan pothvat ne može proći bez toga, bilo da to poduzeće gradi katedralu, sveučilište, oglašava film, rješava pitanje obveznica ili izbora predsjednika.«²⁹

Ono što su nekada prezentirali velikani, suvereni, plemići i aristokracija u modernoj formi dobiva pandan; suvremeno se društvo za vodstvo obraća tzv. *influencerima*. U modernom svijetu sami političari mogu biti reducirani na svoju simboličku funkciju, oni su puke reprezentacije »poželjnog« poretka, međutim, njihova je praktična moć značajno ograničena, a kada zakažu u toj zadaći, redovno ih se ništi. Uloga političkih lidera očituje se širenjem utjecaja predstavljanjem različitih socio-političkih svjetonazora i projekcijom nedostižnih ciljeva. Historijski nam pregled pruža uvid u iscrpni repertoar prenapuhanih političkih i šarlatantskih predizbornih obećanja koja se *ex post facto*, premda utopijska, u najmanju ruku čine apsurdno ambicioznima. Primjerice, Gabriel Green je 1960. godine obećao uvođenje »Svijeta sutrašnjice i utopije danas« svojom kandidaturom. Planirao je eliminirati novac omogućavanjem posjedovanja kreditnih kartica svima te je obećao besplatno zdravstvo svim Amerikancima i eliminaciju poreza. Senator Dan Quayle je u svojoj kampanji 1988. godine izjavio kako nijedna nacija u svijetu neće imati bolje obrazovanje od Amerike, a Newt Gingrich je 2012. godine najavio osnivanje američke kolonije na Mjesecu do kraja 2020. Da pružimo recentniji primjer, Trump je u svojoj kandidaturi najavio prepisivanje poreznog zakonika u svrhu omogućavanja pokrivanja troškova zdravstvene njege za djecu zaposlenim roditeljima iz vlastitih prihoda, gotovo instantno uravnoteženje federalnog budžeta te premiju zdravstvenog osiguranja za građane iz povrata poreza.³⁰ Na domaćoj je pak sceni aktualna predsjednica Grabar-Kitarović u predizbornoj kampanji najavila da ćemo postati jedna od najrazvijenijih država Europe i svijeta (»to vam obećajem«), da će potaknuti borbu protiv korupcije (ovo se čini kao intencionalno izražen nejasan cilj, koji je toliko generalan da ne predstavlja, zapravo, ništa konkretno), prekinuti ideološke podjele i sazvati sjednicu Vlade zbog gospodarske krize, preseliti i za dvije trećine smanjiti Ured.³¹

Novi su *influenceri* kreatori javnog mnijenja, inicijatori trendova i diktatori stila, oni izražavaju glas javnosti i moderiraju volju naroda. Daleko od toga da se njihova funkcija i visoka eksponiranost ne eksploatira za promicanje i indoktrinaciju ekonomskih i političkih ideologija. Ovo je ključno – biti *influencer* nije isto što i biti političar, premda političar može postati *influencer*, jer je u ovoj profesiji, više negoli u diplomaciji, prisutna i vlastita privatna agenda, koja može biti radikalne i političke naravi, no ona nikada nije ekskluzivno jednodimenzionalna. Dok prvi moraju djelovati unutar usko definiranih okvira koji su egzistirali prije njihova dolaska na vlast, te će relativno nepromijenjeni ostati i nakon mandata, potonji ne moraju nužno precizno slijediti pre-determiniran program. Dakako, korporacije će redovno financirati takve pojedince i njihove platforme te integrirati, kada god je to moguće, svoje agende za intenziviranje prodaje. Međutim, ovdje nije toliko sporna podložnost oznacima, koliko je opasno kada je nositelj javnog mnijenja ujedno ekspert koji posjeduje detaljno znanje o fundamentalnim psihološkim mehanizmima, posebno

kada ima tendenciju prema distorziranju činjenica ili, neovisno o tome je li to svjesna intencija, manipulira informacijama i autoritetom za disperziju vlastitih uvjerenja. Recentniji, znatno aktualni primjer jest kontroverzna ličnost, kanadski psiholog, globalna ikona i YouTube zvijezda Jordan Peterson, čija je popularnost dosegla ekstremnu ekspanziju među milenijalcima u posljednjih nekoliko godina. Potpuno kontraintuitivno, u postmoderni gdje 'sve prolazi'; u kojoj su feminističke i kulturalne studije znatno pridonijele unapređenju ženskih prava, kulturalnoj emancipaciji, senzibilizaciji i solidariziranju; u dobu koje je gotovo tolerantnije nego ijedno prije prema raznim donedavno marginaliziranim skupinama, gdje je za očekivati da će mlađe generacije koje nisu čvrsto vezane uz historiju, predrasude ili tradiciju svog društva posebno njegovati socijalističke i liberalne vrijednote, svjedočimo vrhuncu apsurdna. Naime, konzervativist i radikalni kapitalist svojom je karizmom, intencionalno čineći grubi profesionalni prekršaj, pod krinkom manifesta 'self-help' psihologije³² uspio »ključariti« navlastitu političku ideologiju utemeljujući ju na navodno čvrstim činjenicama i rezultatima provizorno selektiranih istraživanja. Zavodeći i obmanjujući retoričkim smicalicama omladinu diljem svijeta, bilo mu je relativno jednostavno prometnuti primitivne vrijednosti poput striktno patrijarhalnih i autoritarnih okupacijskih, obiteljskih i rodnih odnosa. Takvu bi demagogiju bilo razumnije očekivati od senzacionalista i 'showmana' Trumpa, koja bi u začetku bila razoružana i otpisana zahvaljujući našoj naviknutosti na bombastičan i propagandistički nastup američkog biznismena i predsjednika. Utoliko je šokantnije da takve proklamacije dolaze upravo od racionalnog znanstvenika i respektabilnog intelektualca.³³

S druge strane, uloga *influencera* u perifernim domenama rutinske svakodnevnice prezentira dvostruku igru, koja se očituje paradigmatском manifestacijom diktiranja izbora i *praxisom*. No takvo ponašanje nije slobodno. *Influenceri* personaliziraju krajnju opoziciju individualnosti, prije nego navlastitost, te prezentiraju tip ličnosti. Postuliranjem trendova, propagiraju identifikaciju koja je u konzumerističkom društvu ekvivalentna neproporcionalnoj potrošnji svima dostupnih dobara. Agent spektakla postaje označitelj unifikacije – ako smo u nečem zaista ujedinjeni, to je onda subdeterminiranost fundamentalnim ekonomskim potrošačkim principima i društvu izobilja. Izobilje je iluzorno jer propagira ideju dostupnosti proizvoda za svakoga. Još je urgentniji problem nemogućnost genuinog individualiteta koji neće biti transfor-

29

E. L. Bernays, *Propaganda*, str. 25.

30

Usp. »THEY SAID WHAT?. A History Of The Most Absurd Political Promises«, *PastFactory*. Dostupno na <https://www.pastfactory.com/politics/they-said-what-a-history-of-the-most-absurd-political-promises/?view-all&chrome=1> (pristupljeno 30. 12. 2018.); »Promise Broken rulings on Trump-O-Meter«, *Politifact*. Dostupno na: <https://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/trumpometer/rulings/promise-broken/> (pristupljeno 30. 12. 2018.).

31

Davor Ivanov, Ana Erdelja, »Grabar Kitarović održala pobjednički govor. Evo što je obećala«, *Večernji list* (11. 1. 2015.). Dostupno na: [https://www.vecernji.hr/vijesti/grabar-kitarovic-hrvatska-ce-biti-najrazvijenija-zemlja-](https://www.vecernji.hr/vijesti/grabar-kitarovic-hrvatska-ce-biti-najrazvijenija-zemlja-europske-unije-i-svijeta-983622)

[europske-unije-i-svijeta-983622](https://www.vecernji.hr/vijesti/grabar-kitarovic-hrvatska-ce-biti-najrazvijenija-zemlja-europske-unije-i-svijeta-983622) (pristupljeno 30. 12. 2018.).

32

Usp. Jordan Peterson, *12 rules for life: An antidote to chaos*, Random House Canada, Toronto 2018.

33

S obzirom na širok utjecaj njegovih izrazito konzervativističkih ideja i napada na akademsku ljevicu, debakl održan 20. travnja 2019. u Torontu pod nazivom »Sreća: kapitalizam protiv marksizma«, gdje su svoja gledišta konfrontirali Jordana Peterson i Slavoj Žižek, smatra se filozofskom debatom stoljeća te mnogi konstantiraju da je polemika najspektakularniji događaj kojem smo svjedočili od diskusije »Debata o ljudskoj naravi i politici« Chomskog i Foucaulta iz studenog 1971.

miran u proizvod jer nikada nije dovoljno – kreirati sve više – jedna je od fundamentalnih maksima. Robujući sirovinama, čovjek je rob tuđeg života, društva spektakla. Konzumentova je kompulzivna sklonost imitiranju pseudo-zvijezda i pseudo-državnika u sebi zaista infantilna regresija. Potreba za predstavljanjem kompenzira se paničnim osjećajem egzistencije na margini života. To je konačni nusproizvod sloma autonomije i genuine interakcije, kako među pojedincima, tako i između njih i njihova okruženja. Apsurd modernog društva postaje ironičan, tvrdi Kierkegaard, na točki gdje ljudi kako bi postali javni, teže postati ništa.

Mogli bismo ustvrditi da je javnost puka apstrakcija bez konkretnog sadržaja, koja simbolički manifestira shizoidno stanje, za koje je karakteristično isključivo održavanje odnosa pojedinca s objektima njegove mašte. Jednako tako, izuzimajući se od konkretnih interakcija, javnost teži održavanju iluzornog odnosa suobraćajući se, posredstvom *influncera* – vlastitih fantoma i tvorevina – samoj sebi. Dakle, *influnceri* su reprezentacija jednog te istog procesa, jednosmjernog internog dijaloga.

»Pod ovim okolnostima je govorna fraza izraz individuuma koji je govori i onih koji ga prisiljavaju da govori tako kako govori, te svih onih napetosti i kontradikcija njihova međusobna odnosa. Govoreći vlastitim jezikom, ljudi govore, također, jezikom svojih gospodara, dobročinitelja, oglašivača. Tako oni ne izražavaju samo sami sebe, svoje vlastito znanje, osjećanja i aspiracije, već također nešto drugo nego što su sami. Kad ‘samostalno’ opisuju političku situaciju, oni opisuju ono što im kažu sredstva masovne komunikacije.«³⁴

Ako tako gledamo na stvari, legitimno je upitati se postoji li u postmoderini mogućnost deliberativne demokracije? Malo je vjerojatno da će tržišna demokratizacija, koja smjera na masivniju dostupnost konzumerističkih dobara, polučiti pozitivne rezultate na socio-političkom planu. Mislilo se da će globalizacija i tehnološki razvoj, zahvaljujući inherentnom pluralizmu, voditi oslobođenju misli. Međutim, masovni mediji brzo su inkorporirani pod okrilje kapitalizma i konzumerizma. Ne samo da nije omogućen genuini pluriperspektivizam u medijima nego je sve progresivnije onemogućen pristup alternativnim informacijama. Ustvari, korporacije su pozdravile razvoj novih platformi i neobično brzo ga konvertirale u mašineriju za generiranje kapitala; s razvojem interneta stvari (engl. *internet of things*), globalni divovi poput Applea i IBM-a surađuju s telekomunikacijskim kompanijama kako bi uskladili plasiranje pametnih uređaja s novim tehnologijama prijenosa podataka.

Liberalni pluralizam svoju pozitivnu teoriju medija temelji na činjenici da pripadnost pluralističkim grupacijama još jamči autonomiju sprječavanjem monopola. Međutim, u tim grupama kojima pojedinac pripada, on i konstituira i zrcali sebe. Za sliku o sebi postaje ovisan o funkcijama koje u društvu zauzima i tipizacijama kojima je svakodnevno prožet unutar tih zajednica. Konkurentne ustanove u pluralističkom društvu koincidiraju u solidariziranju moći cjeline nad pojedincem, a pluralistička je administracija prividno pozitivna jer jedna organizacija štiti od udara drugih i stvara iluziju balansa u kojoj pojedinac profitira. Tako nerijetko svjedočimo većoj zainteresiranosti sindikata za konkurentnu poziciju tvrtke na tržištu. Time će i pojedini radnici raspravljati o interesima poduzeća i biti spremniji na niže plaće i povećanje radnog vremena u svrhu doprinosa opstanku, što će rezultirati i očuvanjem njihovog posla.³⁵ U Hrvatskoj, primjerice, postoji sindikat (SING) koji se nalazi na listi Nezavisnih hrvatskih sindikata (NHS), koji kao temeljnu vrijednost ističe »neovisnost o poslodavcu, vlasti i drugim interesnim skupinama«, dok udruženje ujedno prima poslodavce i uz to oni u njemu imaju

povlašten položaj. Tako je sindikat koji bi trebao arbitrirati u kolektivnim pregovorima u korist radnika, doveden u pomalo paradoksalnu i sigurno nezavidnu situaciju kada je poslodavac od kojeg štiti svoje članove upravo njegov član.³⁶

Utoliko kritika nije potaknuta pluralizmom, ona je prije suspendirana. Ako je istinita teza Chomskog da je u svim tim udruženjima »prisutna ista fundamentalna struktura vladajućeg poretka«³⁷ koja je indoktrinirana kroz sve državne instrumente, od obitelji, preko škola i sveučilišta, do medija, onda su odstupanja o kojima se radi u pluralizmu strogo ograničena, a rasprava koja bi trebala pružiti divergentne uvide, makar samo fragmentirane, ustvari se vodi unutar ustanovljenih barijera.

Rastrzanost dijelom zahvaljujemo pluralizmu zbog nepostojanja takvih predstavničkih ustanova u kojima bi pojedinac govorio i radio za sebe. Iz tog razloga i izbijaju općenitosti kao što su nacija, partija, ustav, korporacija, takvih izvrsnih pluriperspektiva (koje su i same postojeća socijalna konstrukcija, a time uvjetovane i održive dok ih vezuje ideologija nužnosti i opasnost od oslobođenja) čija stvarnost se sastoji od brojnih, no nije identična nijednoj od mnoštva svojih specifičnih entiteta, a tako i pojedinačnih entiteta, poput pojedinaca i grupa. Ironično, od miroljubivih državljana i obrazovanih učenjaka traži se da umru za domovinu, a umirat će za partitokraciju i korporacije. Intenziviranjem medijske uloge u masovnom društvu svjedočimo reduciranju nekoć primarnih socijalnih interpersonalnih odnosa na drugorazredne veze među pojedincima, što ih čini apatičnim i podložnim autoritarnoj manipulaci-

34

Herbert Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije. Rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva*, Veselin Masleša, Sarajevo 1968., str. 182.

35

Valja se, za demonstraciju rigoroznih razmjera do kojih ovo kulminira u praksi, podsjetiti na hrvatski slučaj radnica tvornice tekstila Kamensko, koji je postao visoko medijski eksponiran u srpnju 2010. Nakon razaranja radnih mjesta, vlasnici tvornice su namjeravali brže-bolje prodati nekretninu, ostavljajući devastiranom 20 radnica koje su mjesecima radile praznih platnih lista. Iziskujući sankcije za poslodavce i podmirenje dugova, bivše zaposlenice su se odlučile na drastičnu mjeru – prije nego su uz medijsku, studentsku i sindikalnu potporu bile u mogućnosti organizirati pravnu akciju, prethodio je štrajk glađu. Vidi: Marina Ivandić, Igor Livada, *Lines of (Dis)Continuity: Forms and Methods of Labour Struggle in Croatia 1990–2014*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Beograd 2015. Za daljnju ilustraciju, može se uzeti slučaj »Slobodna Dalmacija«, novinarskog protesta koji je trajao dvije godine, protiv kojih se svojevrmeno pokušala izvršiti retribucija u ime »volje naroda«. Štrajk pod vodstvom sindikata u ožujku 1993. godine predstavljao je odgovor na političku i državnu represiju kao pokušaj, prema riječima novinara Viktora Ivančića, »da se zadrži nezavisna pozicija novina i urednička politika koja neće

biti podložna političkim direktivama«. Većina novinara je odbijala prihvatiti promjene jer su smatrali da je cilj nasilna promjena uredničke politike na takav način koji će zahtijevati bezuvjetno pokoravanje vlastima.

36

Više informacija o instituciji objavljeno je na opće-informativnom portalu Telegram: Drago Hedl, »Zvuči posve suludo, ali u Hrvatskoj postoji sindikat koji, osim radnika, u svoje članstvo prima i njihove šefove«, *Telegram* (23. 4. 2017.). Dostupno na https://www.telegram.hr/politika-kriminal/zvuci-posve-suludo-ali-u-hrvatskoj-postoji-sindikati-koji-osim-radnika-u-svoje-clanstvo-prima-injihove-poslodavce/?fbclid=IwAR2NWSSoNyIozzUFt8IEyluBsW21IAVdnVJSTmH7YicG_fYbGU_-cDuLjn0 (pristupljeno 30. 12. 2018.).

37

Chomsky navodi kako u naizgled heterogenim domenama i institucijama prividno postoji iluzorno razlikovanje u mehanizmima distribucije i nadzora protoka informacija. No budući da su one fundamentalno zavisne jedne o drugima, indoktrinacija će se provoditi odozgo prema nižim, partikularnim zajednicama. Kada se čini da one govore drugim jezicima, zapravo je riječ o djelovanju propagande. Tada 'veliki igrači' pripremaju scenu za manje.

ji. Verifikacija plauzibilnosti vlastite slike svijeta i faktičnosti s korespondenčnošću koju konstruira medijska slika i, konzekventno, radikalna alijenacija subjekata u kapitalističkom društvu, na najvišem stupnju posredovana je medijskom pervazivnošću nad ljudskim afinitetima i potrebama.

»U spomenutim postkomunističkim sredinama tako se podudaraju dva motiva za predrasudnu socijalizaciju pučanstva – masovno-socijalni (odozdo), koji je uglavnom još u povojima u tim zemljama, te nacionalističko-politički ('odozgo'), koji posljednjih godina doživljava enorman razmah. Mediji su u tomu igrali i igraju prvorazredno značajnu ulogu. Ta je uloga medija – metodologijski promotreno – omogućena sustavnom uporabom manipulativnih tehnika nasuprot prosvjetiteljskom tradicijom javnosti pretpostavljenih metoda racionalnog nagovora/uvjeravanja. Emocionalna zaraza koja slijedi iz takva odnosa spram medija preuzimlje ne samo informacije, nego upravo predrasudne obrasce namjesto spoznaje okoline.«³⁸

Za one rezistentne i indiferentne prema svijetu zaleđenih političkih poredaka i hijerarhija, »namijenjeno« je novo filtriranje i liječenje pomoću masovnih medija. Stroga cenzura koja prožima svakodnevno medijsko funkcioniranje – sortiranje i segmentacija, politička čistka, nadziranje generiranja i distribucija novosti – samo su opet elementi afirmacije medijske uloge u procesu sustavnog indoktriniranja. Čest je slučaj da se manji medijski entiteti orijentirani prema davanju objektivne istine, u pravilu usuprot lokalnoj ili globalnoj medijskoj informativnoj sceni, ne podržavaju financijski i budu zatvarani ili podlegnu općem toku kapitala tako što usvoje *mainstream* obrasce informiranja ili pak u slučaju uspješnosti prodaju proizvod, bilo radi brze zarade, bilo radi pritiska. Ovaj proces niveliranja afirmira se kao negativni princip u usporedbi sa zlatnim dobom prosvjetiteljstva, potpaljenog entuzijazmom i revolucionarnim prije no reaktivnim ideacijama. Berger i Luckmann napominju:

»... svaka institucija posjeduje korpus prenesenog, receptnog znanja, to jest znanja koje isporučuje institucionalno prikladna pravila vladanja. Takvo znanje konstituira motivirajuću dinamiku institucionalnog vladanja. Ono definira institucionalizirana područja vladanja i označava sve situacije koje padaju unutar njih. Ono definira i konstruira uloge koje treba igrati u kontekstu dotičnih institucija. Ono *ipso facto* kontrolira i predviđa sve takvo vladanje. Budući da je takvo znanje društveno objektivirano kao znanje, to jest kao korpus općenito važećih istina o zbilji, bilo kakvo radikalno odstupanje od institucionalnog poretka pojavljuje se kao udaljavanje od zbilje. Takvo odstupanje može se označiti kao moralna izopačenost, kao mentalna bolest ili naprosto kao obično neznanje.«³⁹

Mazohistička redukcija razmišljanja na standardizirane forme, koje nisu antagonistične spram sve-apsorbirajuće autoritarne i konzumerističke zbilje i svakodnevnice, ne dozvoljava razvoj kritičke svijesti za rješenje problema koja bi nadišla primjenu onih terapijskih rješenja koja su već prisutna, već dovodi i do nepovjerenja u mogućnost novog iskustva. Zato je »podređenje vladavini postojećih činjenica totalno«,⁴⁰ zato »društvo govori svojim jezikom, a nama se kaže da slušamo«,⁴¹ zato smo mi »pasivno stado«,⁴² nadalje, zato mediji određuju vijesti za druge medije, »a budući povjesničari će se okrenuti arhivama New York Timesa da odrede što je povijest«,⁴³ upravo je zato više nego prije potrebno tražiti alternativne izvore koji će pomoći »boriti se za alternativne društvene sustave«. ⁴⁴

Međutim, kako da misleći subjekt, zarobljen unutar ideološke sfere u kojoj su dominantne reprezentacije uvijek reprezentacije vladajućih odnosa, istupi iz ove »tamnice« i odriješi misliti u novim terminima, još neinficiranim *mainstream* konotacijama? Što više vremena provodi u kontemplaciji i pokušajima da ga zahvati, manje ga živi. No čak i u refleksiji, agentove misaone konstrukcije podložne su tuđim, izlaže se opasnosti da misli koje producira

uopće nisu »njegove«. One su talog prethodnih eksplikacija i nasljedstvo vladajućih reprezentacija koje mu se plasira posredstvom modernih medija. S progresivnom je racionalizacijom stanje čovjeka sve manje aktivno, a sve više kontemplativno. To je ono što ima na umu Kierkegaard kada govori o refleksivnoj inerciji kvazi-intelektualaca.

II. Patološka narav medijskog senzacionalizma

II. 1. Anti-dijalektika i medijski spektakl kao lažna opozicija

Za pristaše psihoanalitičkog nazora – Freuda, Reicha, Marcusea, Lainga i Szasza te anarhista Chomskog poredak zaista i podupire čitavo ustrojstvo državnih instrumenata. Egzistiraju, naravno, razlike u mišljenjima i unutar stranka, vlada, medija i sveučilišta, djelomično zbog razilaženja u svjetonazorima ljudi koji su na njima pozicionirani u različitim ulogama i s raznovrsnim ciljevima. No svaka od tih institucija parazitira na izvanjskim osnovama:

»... a ti izvori pomoći, privatno bogatstvo, na primjer, velike korporacije i vlada (koja je toliko povezana s korporacijskom moći da ih je teško razlikovati) – oni su, u biti, ono usred čega se nalaze sveučilišta. Ljudi unutar njih koji se ne prilagode strukturi, koji je ne prihvate i ne usvoje (ne možeš raditi s njom ako je ne usvojiš i ne vjeruješ joj), ljudi koji to ne čine će vjerojatno biti iskorijenjeni usput, počevši s vrtićem pa nadalje. Postoji puno vrsta sredstava filtriranja pomoću kojih se rješavaju ljudi koji predstavljaju problem i koji misle za sebe.«⁴⁵

U vezi s ovim, Debord napominje kako su svi parcijalni režimi u svojim posebnim oblicima u srži dio totalnog spektakla, koji je za sebe ujedno lažna opozicija i realna podrška.⁴⁶ Kada se čini da je u specifičnim institucijama razvijena zasebna totalitarna specijalizacija društvene komunikacije i nadzora, ove prividno autonomne tendencije zaista samo igraju svoje uloge u okviru globalne distribucije zadataka. Na primjer, unutar konvencionalnih sveučilišta i medija prisutna je snažna kontradikcija.⁴⁷ Sastoji se u tome da ove institucije podržavaju fundamentalne interese korporacija i jamče rasprostranjenost propagande i distorziranja, dok ujedno izražavaju tendenciju adekvatnog prikazivanja slike svijeta. To je vjerojatno i jedan od uvjeta zašto ljudi rade u medijima; naime ne bi mogli funkcionirati kada ne bi imali mogućnost pružiti barem približno točnu sliku svijeta unatoč konstrukciji:

»Tako, na primjer, poslovni tisak daje prilično dobre i točne izvještaje, u većini slučajeva je slično i s ostatkom tiska. Razlog tome je što moćni ljudi moraju znati činjenice da bi mogli donositi odluke u svoju korist.«⁴⁸

38
Žarko Puhovski, »Posttotalitarni Reich«, u: William Reich (ur.), *Masovna psihologija fašizma*, preveli Žarko Puhovski, Nadežda Čačinović, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2014., str. 14.

39
P. L. Berger, T. Luckmann, *Socijalna konstrukcija zbilje*, str. 87.

40
H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 169.

41
Ibid., str. 169.

42
Usp. N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*.

43
Ibid., str. 40.

44
Ibid., str. 74.

45
Ibid., str. 13

46
Usp. G. Debord [G. Debord], *Društvo spektakla*, str. 25.

47
H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*. Marcuse naglašava da je uočavanje tih antagonizama najrelevantniji zadatak filozofske kritike.

48
N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 103.

Nadalje:

»Kada interval između intelektualnih klasa i praktičnih klasa postane prevelik, kaže historičar Bukle, 'prethodni neće posjedovati utjecaj, potonji neće imati benefita'.«⁴⁹

Novi pozitivistički jezik politike, obrazovanih intelektualaca i sveučilišnih znanstvenika čija promašena kritika, zbog svoje nemogućnosti da izađe iz ustanovljenih okvira indoktrinirane propagande, fiksnih pravaca i dozvoljenih obrazaca mišljenja, ostaje na razini taktičkog prepucavanja, kako bi to prokomentirao Chomsky, između jastreba i golubova.⁵⁰

Riječi već asociraju kod slušatelja utvrđenu strukturu. Opetovanim ponavljanjem poruka koje su zatvorene u čvrstu strukturu s pomno fiksnim konotacijama (konstruiranim najčešće na fundamentalnom poznavanju okidača psiholoških kognitivnih distorzija i utjecaja psihoanalitičke simbolike koju je Bernays tako velikodušno proširio svijetom) suzbija se kritička refleksija i regularno se održava *status quo*. Stoga ista metoda koja je nekoć bila odličan recept za komunizam, ustvari je kasnije primijenjena na nacizam, zatim na demokraciju koja se promovira kao socijalizam i u svakom slučaju uvijek imamo ne teroristički, već znanstveni, tehnološki, diskurzivni i konzumeristički totalitarizam. Kako to znamo?

Kontradikcija, koja je nekoć odvajala 'jest' od 'treba da', deskripciju od normativa, realitet od pojave i slobodu od ropstva, sada je apsorbirana u jezik i time nadvladana i razoružana. Dakako, postoje neslaganja i razilaženja, bilo kod političara, intelektualaca ili medija. Međutim, ono što ove nesporazume čini impotentnima za revolucionarnu akciju jest ustanovljena shema unutar koje se to sve odvija. Kritika je dobrodošla, mišljenje je slobodno dok se odigrava unutar ustanovljenih okvira i dok u totalitarnim državama može biti kažnjeno kada ne igra po pravilima, u demokraciji ni ne dolazi do takvih odstupanja i revolta, što je posebno evidentno u medijima.

»Istina nije svojstvo ideja, već pojedinčeve posvećenosti njima. Ova posvećenost ne dolazi iz navike ili kalkulacije, već iz strasti. (...) U nekoj fiksiranoj i fiksirajućoj ideji srž je beskonačnosti dovedena do konačnosti. Strast ludosti je strastveno inzistiranje na objektivnom tvrđenju neke lude ideje. Bile to Platonovo ideje ili Tom O'bedlamove, ne čini nikakvu bitnu razliku; dok god je objekt skrenutog samo-interesa upravo to, objekt iznad i izvan samo-interesa – a za Kierkegaarda to znači da je svijest objektivirana, ograničena i beskonačno konačna.«⁵¹

Za ilustraciju uzmimo primjer koji je Chomsky naveo u svom predavanju na Z Media Institutu u lipnju 1997. godine. Naime, u svibnju 1983. godine u Moskvi, hrabar je spiker Vladimir Danchev u pet emitiranja o ruskoj invaziji u Afganistan izvijestio i osvijestio upravo o onome o čemu je riječ, intruziji, te pozvao pobunjenike na pružanje otpora. Nakon toga je eliminiran s pozicije i poslan u psihijatrijsku ustanovu. No, kaže Chomsky, u najliberalnijim državama koje ne drže palicu nad glavom istraživača, nećemo naići na takvu drskost.⁵² Obrazovni se sustav brine da u *mainstream* medijima izvještava adekvatno odgojena sorta koja zna o čemu se ne razmišlja i kakva se pitanja ne postavljaju.

»Za one koji tvrdoglavo traže slobodu, najvažniji je zadatak da razumiju mehanizme i praksu indoktrinacije. Takovi se mehanizmi lako zamijete u totalitarnom društvu. Mnogo ih je teže zamijetiti u sustavu 'ispiranja mozga pod slobodom', kojem smo izloženi i kojem svi prečesto služimo kao dobrovoljni i svjesni instrumenti. (...) U Americi Dancheva nema, osim na nebitnim marginama političke diskusije.«⁵³

Istinit diskurs o bijedi situacije otkriva se u fragmentiranom i invertiranom govoru luđaka. Baš kako je Foucault iznio u svom spisu *Poredak diskursa*, njega se potajno osluškuje dok se *a priori* ograđujemo uspostavljanjem grani-

ca normalnosti. On više nije mističan i fetišiziran kao u srednjem vijeku, već je u shizofrenoj individui implicitno sadržana sva kontradikcija modernog društva.⁵⁴ »Pacijent« tvrdi istinu onda kad se čini da izriče laž ili nas zavodi besmislicama. Kada ne bismo previdjeli taj diskurs, onda bismo shvatili da on najpotpunije izražava jezgru ideologija, a to je negacija stvarnog života. Samo je naša troma naviknutost na izjednačavanje pojmova s funkcijama i relacijama unutar ustaljene strukture ona barijera koja potiče repulziju i pretendira sve što ne smatramo koherentnim govorom marginalizirati i obezvrijediti, a zatim mu pridjenuti oznaku ludila. U slučaju da prominentna osoba narušava harmoničnost postojećeg poretka, njezina se reputacija nalazi na meti kako bi se *veritas* koji izriče diskreditirao propitivanjem autoriteta i kredibiliteta. Anti-dijalektička lažna svijest koja nastaje kao konzekvenca potiskivanja dijalektike, onemogućava susret ne samo dvaju agenata nego i susret »problematične individue« sa stvarnim životom u kojem se dijalog treba voditi na interpersonalnoj, a ne samo na intrapersonalnoj razini. Međutim, podčinjenost sistemu zamjenjuje ovu interakciju lažnom sviješću o susretu, naime, iluzijom susreta. Ako nam je onemogućena spoznaja *selfa* i drugog individuuma, onda nismo kompetentni razlikovati svoju i tuđu realnost i egzistenciju.

Preneseno na 'javnost' koja ne smije biti izomorfna, poput pacijenta koji je zabavljen fiktivnim likovima s kojima još jedino su-obraća, tako i ova općost postaje zatvorena u spektakularnom univerzumu, gdje svijest još jedino opaža organizacije 'medija' i PR-a personaliziranih u likovima *influncera*, koji je podčinjavaju monologom o svojim robama i politikama. U ovoj dramatizaciji konkretne lažne pojavnosti koja se očituje u apstraktnim fantazmičnim utvarama 'države', 'javnosti', 'nacije' i 'influncera', neposredna istina obavijena je lažnim obećanjima utopističkog raja. Otuđeni pojedinac, odsječen od svoje koegzistencije s drugima jer se ne dijeli isto tumačenje zatečene situacije, oslanja se na magijske rituale unifikacije. On je takoreći protjeran u ludilo i rezolutan u svojoj odluci da sa kreatorima spektakla i medijskog senzacionalizma igra ulogu vječnog autsajdera. S druge strane, shizoidna općost 'javnosti' nad samom sobom izvršava niz psihotičnih i neurotičnih obrana, poput projekcije, introjekcije, fragmentacije i potiskivanja. One služe kao deceptivna fundamentalna politika života posredstvom preživljavanja, makar kroz patološku konstrukciju koja uspostavlja kompromis – spektakularna iluzija je supstituit za bolnu autentičnost ispraznog bivstvovanja.

Pojedinca se »liječi« i adaptira. Na makrorazini, javno se mnijenje i djelovanje korigira, usmjerava i instruiira širom propagandom – posredstvom masovnih medija. To je »lijek« patološkog društva. Ono ne teži iznalaženju rješenja, već gratifikaciji koja nastaje konzumiranjem fenomenalnih iluzija. U konačnici, kritička misao, ako ima biti potentna, mora odbaciti posrednu pojavnost,

49
E. L. Bernays, *Propaganda*, str. 112.

50
N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 26.

51
Gordon Daniel Marino, *Kierkegaard in the present age*, Marquette University Press, Milwaukee 2001., str. 30–32.

52
N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 24.

53
Ibid., str. 41.

54
Usp. Michel Foucault, »Poredak diskursa«, u: Michel Foucault, *Znanje i moć*, preveo Rade Kalanj, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1994., str. 115–142.

zahvatiti što pojedini članovi koji nisu iskrojani po korporativnoj i kapitalističkoj mjeri imaju reći o svojim patnjama. Lako je moguće da se u agoniji jednog pacijenta krije *essentia* kolektivnog *pathosa*.

»Kritička teorija mora se izražavati svojim jezikom – jezikom kontradikcija, koji je formalno i sadržajno dijalektički. Njena kritika je u isto vrijeme sveobuhvatna i historijska. To nije 'nulta točka pisanja' već njena suprotnost. To nije negacija stila, već stil negacije. Sam stil dijalektičke teorije predstavlja skandal i uvredu važećih jezičkih standarda i senzibiliteta oblikovanog tim standardima.«⁵⁵

Ovakva je situacija shema javnog govora i propagande u svrhu politike, prodaje i biznisa, a za nju je karakteristična reprodukcija identifikacije posebnih i općih interesa. No ova manipulativna komunikacija politike i propagande nije ništa novo. Na nju se posebno osvrnuo i W. Lippman:

»Javnost ne bira kandidata, ne piše platformu, ne ocrtava politiku ništa više nego što gradi automobile ili orkestrira predstavu. Ona se povezuje s nekim ili protiv nekoga tko je ponuđen, tko obećava, producira predstavu, prodaje automobil. Akcija grupe kao grupe je mobilizacija snage koju posjeduje.«⁵⁶

U istom tonu, Marcuseova analiza lingvističkog pozitivizma u autoritarnim i deklarativnim političkim govorima podsjeća na prevođenje interesa u znanosti u vrijeme mobiliziranja investitora.⁵⁷ Već je Bruno Latour u svojoj knjizi *Znanost na djelu* obrazložio ulogu znanstvene retorike u privlačenju fundacija. Usudim se reći da su znanstvenici među prvima koji su usavršili diplomaciju, retoriku i metodologiju PR-a, što nije iznenađujuće ako se uzme u obzir da i ona sama postaje jedna od ultimativnih ideologija, posebice u formi modernog scijentizma. Prevođenje interesa označavalo je samo iznalaženje novih interpretacija i usmjeravanja investitora i javnosti u željenim smjerovima. Tako je 'izgradi novi električni auto' označavalo 'proučavaj jednu poru elektrode', a konzekvence takvih propozicija su postepena mobilizacija čija je prednost integriranje specifičnih problema dominantne grupe u mnogo veće probleme koji se tiču cijele 'nacije', poput preživljavanja države, stvaranja izobilja i obrane od neprijatelja, na način da bi prijetnja prethodnim postala prijetnja potonjima.⁵⁸ To se izravno vezuje na imperativ političkog 'advertisement' u Bernaysovoj knjizi *Propaganda* iz 1928. godine. Lakše će političar pridobiti glasače i privući investicije korporacija kada se interesnim grupama obraća u terminima njihovih aspiracija i ciljeva.⁵⁹ Tu se nalaze klice jednodimenzionalne politike, jednodimenzionalne kulture, mišljenja i čovjeka:

»Iste su tendencije društva u domeni politike i kulture i u sferi instinkata – reduciranje i čak apsorpiranje opozicije (kvalitativna razlika!) (...). Ona odražava vjerovanja da je stvarnost racionalna i da postojeći sistem, usprkos svemu, snabdijeva dobrima. Ljudi su usmjereni tako da u proizvodnom aparatu nalaze djelotvoran pokretač misli i akcije kome njihova vlastita misao i akcija može i mora biti izručena. U tom transferiranju aparat preuzima ulogu moralnog faktora. Savjest je apsolvirana reifikacijom, općom nužnošću stvari.«⁶⁰

Nova struktura jezika unificira aktere s njihovim akcijama, subjekte s njihovim funkcijama, a fundamentalni je zadatak političkog govora da se ova mašinerija održava i reproducira i u svijesti subjekata. Ona eliminira distinkciju i diferencijaciju značenja, postavlja radnika kao radnika i konzumera, ujedno mu dodjeljuje pasivnu funkciju promatrača i preživljava samo kao takva cjelina. Pasivno stado, kako Chomsky naziva javnost, treba promatrati, potvrđivati i slušati.⁶¹ Na promatračima nije da sudjeluju, na odgovornima je da odlučuju, na medijima da se održi diverzija, na propagandi da dirigira, a na kritičkoj svijesti da ostane neprobuđena. Kao i u ostalim, tako je i u političkoj znanosti prevođenje interesa neizostavna instanca. Upravo je iz tog raz-

loga moguće javno eliminirati svako negodovanje u vezi specifične vladine direktive kao slučaj nepatriotizma. Ono što donosi lingvistički pozitivizam uska je okosnica unutar koje je potrebno eksplicirati širok raspon fenomena. Utoliko što koncept označava specificiranje mentalnog reprezentiranja koje je spoznato kroz proces refleksije, pojam će se sastojati u rekonstrukciji pojedinačnog u njegovim općim okolnostima i transcendirati neposrednu pojavu u smjeru njegova realiteta. Tranzicija kognitivnih koncepata bi u ovom smislu imala nadići deskriptivno referiranje na pojedinu društvenu činjenicu, a pojam prodrijeti izvan danog konteksta na sve okolnosti nekog društva koje su prisutne u svim pojedinačnim činjenicama. To bi bila prava transcendencija koja bi prepoznala stvari onakve kakve jesu, rasvijetlila krivu svijest, osvijestila njihovu kontingentnost i zaista kritički revolucionirala. Upravo ta transcendencija je ono što pozitivizam moderne politike, medija i ispitivanja javnog mnijenja s toliko napora suzbija.

II. II. Indoktrinacija korporativne ideologije i marginalizacija kritike

Kritička teorija masovnog društva Frankfurtske škole cilja razotkriti iluzornu hegemoniju politike, biznisa i konzumera kao političko-ekonomsku ideologiju s terapijskom svrhom korigiranja onih još uvijek slobodnih i neprilagođenih represivnoj strukturi danog društva, što je najefikasnije dostižno putem totalitarnog metodološkog empirizma. U konačnici, tko je pacijent terapijske metode koju izvršava politika kroz institucije i uz pomoć medija, pita se Marcuse.

»Po svemu sudeći, to je neka vrsta intelektualca čiji se duh i jezik ne suglašavaju s određenjima svakodnevnog rasuđivanja. Zaista, dobra doza psihoanalize – analize bez Freudova fundamentalnog uvida da su nevolje pacijenta ukorijenjene u općoj bolesti koja ne može biti izliječena analitičkom terapijom.«⁶²

Liječnik pacijenta ne treba ozdraviti, već ga treba osposobiti za funkcioniranje u ovom svijetu. To je već odavno uočio Laing. Nije tu samo riječ o obitelji ili školi. Problem je shizofreno društvo kao cjelina koja etiketira nepoželjnike i kažnjava ih za najveći grijeh – napuštanje igre prema pomno definiranim

55

G. Debor [G. Debord], *Društvo spektakla*, str. 77.

56

W. Lippman, *The Phantom Public*, str. 47.

57

»No, i logika i jezik postaju savršeno razumljivi kad čujemo da je cijena nuklearne podmornice naoružane projektilima 120,000.000 dolara i da je model skloništa po 1.000 dolara opremljen tepisima, Scrabbleom i TV aparatima. Važenje nije primarno u činjenici da je to jezik, već u tome što on proizvodi neposredno identificiranje posebnih i općih interesa, biznisa i nacionalne moći, prosperiteta i potencijalnog uništenja.« – H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 95.

58

Usp. Bruno Latour, »Translating interests«, *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*, Harvard University Press, Cambridge 1987., str. 105–145.

59

Točnije, Bernays eksplicitno elaborira zadaću stručnjaka za odnose s javnošću. Poput analitičara, on provodi dubinsko istraživanje tržišta da bi se determinirali širi postojeći interesi ciljnih socijalnih grupacija i 'leadera' na čiji se autoritet pretendira. Za uspješan je propagandni model kritično koicidiranje interesa klijenata s obuhvatnijim socijalnim težnjama te s težnjama *influencera*. Usp. E. L. Bernays, *Propaganda*, str. 97ff.

60

H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 86–87.

61

N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 68.

62

H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 173.

pravilima.⁶³ A kakav je svijet u koji ga je potrebno vratiti funkcionalnog determinirati će *ipso facto* vladajuća politika i privreda.

Osim Marcusea, ovaj su aspekt »liječenja« modernog društva putem svih dostupnih sredstava unutar državnog aparata razmatrali detaljnije Reich, Laing, Chomsky te Berger i Luckmann. Identificirali su dvije učinkovite strategije za neposlušnog pojedinca – terapiju i nihilaciju, čija je svrha adaptacija ili kompletna izolacija i alijenacija.⁶⁴ Premda je alijenacija u ovom slučaju pozitivna jer se pogoduje razvoju kritičkog mišljenja, on je ujedno i bespomoćan jer kao izolirana jedinka nema snagu mase za promjenu *status quo*. Pojedinčeva se riječ može diskreditirati kao što se redovno otpisuje i pjesnička – ono što on izražava ne treba brinuti jer je to riječ nekoga čija zbilja nije dio zajedničkog poretka. Stoga, ako društvena i humanistička kritika ima služiti u korist većine, ona mora biti autonomna u odnosu na znanost. Naime, svaka će znanost nužno proći kroz inicijaciju empirijske verifikacije, što će involvirati nove metode prevođenja. Time se izlažemo opasnosti redukcije, pri čemu generalni problem šire zajednice može biti supsumiran pod nazivnikom pojedinačnog incidenta. Pojedinac, već gotovo neraskidivo vezan uz svoj položaj putem poslodavca, beneficija, stečenih vještina, proizvoda koje konzumira i heteronomnih društvenih potreba koje je introjicirao kao vlastite, ostat će nesposoban za kvalitativnu promjenu i redefiniranje institucionalnog i ideološkog iracionaliteta. Jezik kojim operira lingvistička analiza imun je spram neortodoksnog vokabulara, metafizike i svake metode kojom bi čovjek izrazio sadržaj na drukčiji način od onog društveno nametnutog načina. Ona tim inferioriziranjem kritičke opozicije, koja transcendirira neposrednu konkretnost situacije, eliminira istine koje bi mogle biti izražene o društvu koje ga govori, a koje ne pripadaju postojećem univerzumu rasuđivanja.

»U ovom kontekstu operacionalno tretiranje pojmova poprima političku funkciju. Pojedinac i njegovo ponašanje su analizirani u terapijskom smislu – u smislu prilagođavanja njegovu društvu. Misao i izraz, teorija i praksa trebaju biti ukolotečeni s činjenicama njegova egzistiranja tako da ne ostavljaju prostor za konceptualnu kritiku tih činjenica.«⁶⁵

Drugim riječima, tranzicija s rečenice na riječ fiksiranog značenja, destrukcija kritičke alijenacije, apsorpcija antagonistične pozicije, masovna proizvodnja i medijacija političke retorike koja prevodi vlastite interese u interes nacije, njezina pojava u obliku medijski distribuirane instrukcije nužno vodi do represivne i totalitarne separacije. Ne samo da nije iskorijenjena klasna nejednakost nego bi upravo u demokraciji moglo doći do krize demokracije. Problem intrinzičan svakoj političkoj vlasti postaje naglašen ako većina, koju je inicijalno potrebno držati na distanci, počne dijeliti subverzivne devijantne verzije simboličkog univerzuma dominantnog poretka. To je ono što demokratska država naziva krizom demokracije, s kakvom je posebno opakom bila konfrontirana Amerika šezdesetih godina 20. stoljeća, kada klasa heretika počne osvještavati pervazivnost jedne od glavnih logičkih pogreški. Naime, kontradikcije, u službenoj propagandi koja im se servira *vis-a-vis* zbilje bez alternative, za koju se pretpostavlja da je iz naravi dijeljenih opredmećenja i objektivacija jasnija od *cogito ergo sum* tipa realizacija.⁶⁶ Stoga je suzbijanje dijalektičke misli putem moderne političke retorike nužnost. Naime, kritika spoznaje napetost između *jest* i *treba da*, čime osvjetljava distorzirane činjenice unutar postojećeg poretka. Točnije, misao je dvodimezionalna utoliko što detektira razliku između biti i pojavnih istina, a kada taj projekt uključuje političkog subjekta kao društveno biće, njegova kritika postaje politička akcija

na način proturječnosti postojećim institucijama. Tako je, kaže Marcuse, još kod Sokrata traganje za ispravnom definicijom pravednosti i vrline prezentiralo rušilački pothvat koji smjera na organizaciju novog polisa.⁶⁷

Onom što se naširoko kritiziralo u primjerice nacizmu i Sovjetskom sistemu, svjedočimo i u sustavu kapitalizma i demokracije. Separacija proizvođača od kontrole nad sredstvima za proizvodnju koja kreira klasne diferencijacije duboko je ukorijenjena u modernom kapitalističkom društvu. Čak i kada su uloge zamijenjene pa tehničar savjetuje poslodavca, ovaj se na njega oslanja u terminima odluka za direktora korporacije, vlada se pri odlučivanju o vojnim ulaganjima oslanja na zaposlenike i znanstvenike, a pluralističke organizacije kojima pojedinac pripada podržavaju ovu centralizaciju financijske akumulacije. Naime, odvajanje kapitala i rada u privatnom je vlasništvu stvar ugrađene krive ideološke svijesti u proces, a ne stvar determinacije.

»Rob je u mogućnosti i da dokine gospodare i da surađuje s njima. Gospodari su u mogućnosti da poboljšaju život roba i da usavrše njegovo eksploatiranje.«⁶⁸

Naravno, iza toga svega postoji sofisticirana i elaborirana legitimacija koja osigurava pokornost, a to je društvo izobilja, točnije, artikuliranje potreba i njihovo zadovoljavanje, masovna proizvodnja i dostupne ponude, raznolike štedne sheme, diverzifikacija i podupiranje identifikacije izgradnjom kina i pružanjem ekvivalentnih TV sadržaja za radnike i njihove poslodavce. To su puki spektakli masovnih propaganda za široku neobrazovanu publiku i elitni mediji za menadžere. A zašto je ona toliko uspješna? Velikim dijelom zahvaljujući medijima koji kroz samu svoju strukturu selektiraju informacije za ciljane publiku, diseminirajući samo prikladne sadržaje. Točnije, čitava mašinerija legitimacije konstruirana je na način da laici ostanu laici, a upućeni – upućeni, dok pri tome svi ostaju »sretni«. S obzirom na to da primaju detaljne upute kako, kada i kome smiju prenositi, nerijetko će preko podržavanja političkih, podržati korporativne interese.

»Svi oni koji teže da upravljaju ponašanjem velikog broja drugih ljudi utječu na njihove doživljaje. Kada se ljudi jednom naveđu da neku situaciju svi doživljavaju na sličan način, onda se od njih može očekivati da će se i ponašati na slične načine. Navedite ljude da svi žele isto, da

63

Za više detalja pogledati R. D. Laing, *Podijeljeno ja*.

64

Posebno poglavlje »Pojmovne mašinerije održavanja univerzuma«, u: P. L. Berger, T. Luckmann, *Socijalna konstrukcija zbilje*.

65

H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 109.

66

Primjerice, Chomsky objašnjava na koji način se odvijala situacija u Americi nakon što je javnost polagano počela osvještavati realno stanje rata u Vijetnamu te se mladež počela aktivno zanimati za politička pitanja. »Ako javnost, kao što se često i dogodi, traži način da se organizira i uključi u politiku kako bi mogla sudjelovati i predstaviti svoje probleme, to je problem. To nije demokracija, već 'kriza demokracije' koja se mora svladati. Ponovno citiram. Sve su to citati liberalne, progresivne strane modernoga spektra, ali

su principi dosta rasprostranjeni, i zadnjih dvadeset i pet godina predstavlja jedan od regularnih perioda kada se izvršavala velika kampanja koja bi pokušala nadjačati krizu demokracije i vratiti javnost u njihovu pravilnu ulogu apatičnih, pasivnih i pokornih promatrača.« – N. Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 68.

67

»Ukoliko taj projekt uključuje čovjeka kao 'društvenu životinju', polis, djelovanje misli ima politički sadržaj. Tako je sokratovsko raspravljanje političko raspravljanje utoliko što protivrjeći postojećim političkim institucijama. Traganje za ispravnom definicijom, 'pojomom' vrline, pravednosti, pobožnosti i znanja postaje rušilački poduhvat jer pojam smjera na novi polis.« – H. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 132.

68

Ibid., str. 139.

svi mrže isto, da se svi boje iste prijetnje i njihovo je ponašanje već ukroćeno – stekli ste kupce ili hranu za topove.«⁶⁹

Uloga *reality showa* kakvom smo svjedočili u nekoliko posljednjih godina u Hrvatskoj i šire, poput *Big Brothera*, nije puka diverzifikacija i plasiranje ispraznih i ispranih sadržaja za poglupljivanje naroda. Medij je sredstvo za indoktrinaciju političkih agendi, stoga u ovoj sferi uvijek postoji dublja intencija. U ovom smislu, to je postepena adaptacija javnosti na ideju takvih radikalnih metoda nadzora poput kontinuiranog *state watcha*. Prije desetak godina, ova bi ideja bila otpisana kao teorija zavjere, međutim, Kina je u međuvremenu već uvela pilot društvenog sistema bodovanja. Društveni sustav bodovanja (SCS) kao temeljni cilj naglašava da su:

»... inherentni zahtjevi ustanovljenje ideje o kulturi iskrenosti te promoviranje poštenja i tradicionalnih vrlina, primjenom poticajnih mehanizama za ohrabivanje kroz vjerodostojnost i ograničenje nevjerdostojnosti, a svrha je podizanje svijesti koja bi bila iskrena te bodovanje kompletnog društva.«⁷⁰

Nadalje:

»Koncept plana za konstrukciju društvenog sistema bodovanja iz 2014. godine ostaje najautoritativniji obris nadolazećih SCS napora, a predstavlja napredak u političkom mišljenju o društvenom bodovanju na nacionalnoj razini. Nastavljajući se na prethodne lokalne inicijative, poput onih u Hangzhou i Zheijangu, ovaj novi plan u kombinaciji s ekonomskim aspektima bodovanja, koji se tiče i financijske vrijednosti i povjerenja u tržište, s širom inicijativom da se unaprijedi upravljanje društvenom harmonijom i disciplinom.«⁷¹

Na ovaj način, državna je vlast, nalik scenariju iz futurističkih filmova, u stanju u potpunosti diktirati, pa i dokinuti život svojih građana. Gotovo da ne postoji eklatantnija demonstracija narcizma na makroplanu. Naime, neki postupci na koje se određene nacije odlučuju u 21. stoljeću sugerira nešto što bi se moglo smatrati indikacijom suvremene psihičke dezorijentiranosti.

Zaključak

Kroz rad su se iznosile simboličke komparacije između fantomske 'javnosti' i shizoidne strukture ličnosti, čime se mogao steći dojam shizoidne općosti. Shizoidnost je naime, rezultat međusobne interakcije različitih psiholoških obrana – projekcije, introjekcije, poricanja i potiskivanja koje vodi fragmentaciji ličnosti – svojevrsnog nasilja koje osoba vrši nad samom sobom u svrhu osposobljavanja za život u relativnom skladu s postojećom društvenom strukturom, kada joj se norme koje ta zbilja nameće čine nepodnošljivima. Sada valja ovu tvrdnju prenijeti na kolektivnu razinu i povezati ju s ideološkim pritiskom i postmodernim društvom kasnog kapitalizma. Kako smo vidjeli, konsumeristički imperativ nameće negaciju individualiteta i kolektivnu amneziju u kojoj će se »zaboraviti« reprodukcija i koja se uspostavlja represijom i višestrukim potiskivanjima. Mediji u ovome igraju krucijalnu ulogu. Oni služe cenzuri i diverziji te nam instruiraju doživljavanje svijeta na, u određenom trenutku, pogodan način za korporativne entitete i političke elite. Mediji pružaju prikladne zamjene za eliminiran sadržaj. Naša moć samoobmanjivanja najevidentnija je u našem potencijalu uzimanja vlastitih laži za istinu – zaboravljajući da smo mi tvorci te 'objektivne' realnosti, mi smo prevareni i na prevaru smo sebe izmamili iz vlastite svijesti. Laing kaže:

»Ishod tog prilagođavanja društvu jest taj da je svatko od nas izdvojen, 'kožom obavijen ego'. Kako smo istovremeno izgubili svoje vlastito ja i prihvatili varku da imamo autonomni ego, od nas se očekuje da se u sebi povinjemo eksternim ograničenjima. (...) Ne živimo u svijetu

jasno određenih identiteta, definicija, potreba i strahova, nada i razočarenja. Strahovite društvene stvarnosti našeg vremena su duhovi, utvare poubijanih bogova i naša vlastita čovječnost koji su se okrenuli protiv nas da nas opsjedaju i uništavaju. Crnci, Židovi, Crveni. Oni. Čak i ti i ja – ako smo različito obučeni. Materijal iz kojeg su sačinjene ove čitavom društvu zajedničke halucinacije je ono što nazivamo stvarnošću, a ludilo u kojem smo suučesnici – duševnim zdravljem.«⁷²

Stoga, kreiranjem fantoma i raznih apstrakcija koje zatim uzimamo kao objektivno postojeće, analogno biološkom organizmu sastavljenom od svojih dijelova, kao da bismo mogli identificirati svakog od njihovih članova – što je iluzija – izgubili smo individualnost. Međutim, fragmentirana individua zapravo je nusprodukt fragmentiranog društva. Nekoć su klasici katarktično ukazivali na prijetvornost i inhibicije poretka svoje epohe. Kako je konzumerizam masovnom reprodukcijom džepnih klasika naizgled apsorbirao ove opozicije i asimilirao ih svojim imperijalističkim tendencijama, još je jedino originalan ostao i na sebe njihovu ulogu preuzeo govor luđaka.

»Zanimljivo je ustvrditi da govor luđaka u Europi nije bio slušan stoljećima, a ako pak jest, tada ga se čulo kao govor istine. Ili je padao u ništavilo – odbačen čim bi bio izgovoren ili se pak u njemu odgonetavao naivni ili lukavi razum, razum razumniji od onog razumnih ljudi. (...) Moglo bi se primijetiti da je sve to danas gotovo ili da se završava, da govor luđaka nije više s druge strane razdjelnice; da u njemu tražimo smisao ili obrise, odnosno ruševine, nekoga djela; i da smo taj govor luđaka zatekli u onome što sami artikuliramo, u toj sićušnoj mrlji preko koje nam izmiče ono što izričemo.«⁷³

To će reći, na sreću ili nesreću, pozicioniranje izvan *mainstreama* upravo je ono što, učvršćujući rezistenciju, marginalizaciju i status promatrača i otpadnika, ujedno omogućava objektivno reflektiranje o razvoju njihovog djelovanja i identificiranju vitalnih kontradikcija, a time i otvara mogućnost za razvoj pozitivnih ideja i konkretnih programa djelovanja. Organizirani naponi filozofskih promišljanja mogli bi pripremiti prostor za buduće protagoniste originalnih ideja i redefinirati metodologiju političkih i društvenih praksi. Jednom emancipirana, uzmičući s periferije prema samoj jezgri *pathosa*, zaista ujedinjena u svojoj heterogenosti, simbiotičnim prepoznavanjem i razumijevanjem abnormalnih obrazaca, razmjenjujući misli i kritike i konačnim osvještavanjem vlastite moći da mogu i moraju utjecati na svoje okruženje, buduća bi filozofski inklinirana mladež mogla iznaći brojne načine na koji bi se u svijet unijela pozitivna promjena. Filozofska se snaga očituje u mehanizmu emancipacije od kukavičluka pred osudom 'javnosti', 'društva' ili 'nacija', borbi protiv ustezanja od iznošenja vlastitih odluka i produkciji slobodnog čovjeka pomirenog s kontradikcijama suvremenog svijeta.

69

R. D. Laing, *Podijeljeno ja*, str. 257.

70

Program je dostupan na: http://www.gov.cn/zhengce/content/2014-06/27/content_8913.htm; odnosno na engleskom jeziku na: <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2014/06/14/planning-outline-for-the-construction-of-a-social-credit-system-2014-2020/> (pristupljeno 30. 12. 2018.).

71

Rogier Creemers, »China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control«, *SSRN*

(9. 5. 2018.), doi: <http://doi.org/10.2139/ssrn.3175792>; Genia Kostka, »China's social credit systems and public opinion: Explaining high levels of approval«, *New Media & Society* 21 (2019) 7, str. 1565–1593, doi: <https://doi.org/10.1177/1461444819826402>.

72

R. D. Laing, *Podijeljeno ja*, str. 242.

73

M. Foucault, »Poredak diskursa«, str. 117.

Danijela Godinić

**Affirmation of the Psychological Role of
Media in the Processes of Western Indoctrination**

Abstract

Multiple perspectives are applied in approaching the subject of psychological role the media plays in the processes of indoctrination of political and corporate ideologies in western societies. This paper provides a review of critical theory on the media, examining the way in which postmodern propaganda contributes to the formation of 'the public' and the institution of public relations. It is found that consumerist imperative, insisting on the negation of individuality, reproduces certain types of personalities, thus a modern day individual appears to be depersonalised and highly depended upon media, politicians, advertisers and relatively recent agents – influencers – for the construction of their reality. The paper examines how collective entities, made up from heterogeneous pluralist institutions, can become the core of social 'pathos'. Paper attempts to deconstruct some aspects of the existing relationships between the economy, politics and media, and investigate the way in which propagandistic rhetoric can influence the psyche of individuals and communities.

Key words

public, politics, media, capitalism, propaganda, public relations, ideology, philosophy of media